

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПРОСТІР І ОСНОВОПОЛОЖНІ СВОБОДИ В УКРАЇНІ

1 листопада 2019 – 31 жовтня 2021

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Україна

*Це неофіційний переклад оригінального
документу, написаного англійською мовою;
у випадку розбіжностей, просимо
звертатися до оригіналу англійською мовою*

Зміст

I.	Резюме	2
II.	Методологія	4
III.	Громадянський простір на території, яка контролюється Урядом	4
A.	Свобода думки та вираження поглядів	4
B.	Правозахисники і правозахисниці	7
C.	Свобода мирних зібрань і свобода об'єднання	9
IV.	Громадянський простір на території, яка контролюється озброєними групами	11
A.	Свобода думки та вираження поглядів	11
B.	Правозахисники і правозахисниці	13
C.	Свобода мирних зібрань і свобода об'єднання	14
V.	Громадянський простір в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) окупованих Російською Федерацією	16
A.	Свобода думки та вираження поглядів	16
B.	Правозахисники і правозахисниці	19
C.	Свобода мирних зібрань і свобода об'єднання	19
VI.	Висновки та рекомендації	23

I. Резюме

1. Ця доповідь підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні.¹ Вона охоплює період з 1 листопада 2019 року до 31 жовтня 2021 року і містить короткий огляд ситуації у громадянському просторі,² включно зі свободами думки та вираження поглядів, мирних зібрань та об'єднання, а також становища правозахисників та правозахисниць на території, яка контролюється Урядом, території, яка контролюється самопроголошеними «Луганською народною республікою»³ та «Донецькою народною республікою», і в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, окупованих Російською Федерацією.⁴ Крім виявлення тенденцій у доповіді надаються рекомендації щодо розвитку та захисту громадянського простору на всій території України. Зміцнення громадянського простору є запорукою розширення прав і можливостей громадянського суспільства, заохочення всіх груп населення до участі в демократичних процесах.

2. Протягом звітного періоду Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) здійснювало моніторинг політичних та законодавчих подій, що призвели до обмежень громадянського простору на території, яка контролюється Урядом. Наприклад, свобода думки та вираження поглядів, мирних зібрань та об'єднання, а також право на участь у державних справах та громадському житті зазнали негативного впливу до та після місцевих виборів 2020 року у зв'язку зі збільшенням кількості нападів на опозиційні політичні партії, їхніх членів та працівників. Аналогічно, поправки до закону про державну мову призвели до погроз, залякування, пошкодження майна, а в одному випадку до фізичного насильства проти тих, хто виражав критичні думки щодо його імплементації. Загалом упродовж звітного періоду об'єктами нападів часто були ті журналісти та медіафахівці, які працюють над політично чутливими темами.

3. Триваючий збройний конфлікт і різні погляди на його витоки та причини також утворили середовище, що негативно позначилося на реалізації прав на свободу думки та вираження поглядів, мирних зібрань та об'єднання, а також права на участь у державних справах та громадському житті. Унаслідок санкцій, введених Урядом, було закрито кілька провідних засобів масової інформації (далі – ЗМІ) та низку невеликих онлайн-ЗМІ. Рішення про введення цих санкцій, не відповідають міжнародним стандартам про припустимі обмеження свободи вираження поглядів, оскільки вони не були прийняті неупередженим органом і не містили обґрунтування необхідності та пропорційності

---

¹ Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ) була розміщена 14 березня 2014 року. Див. Угоду між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні від 31 липня 2014 року. Повний текст Угоди доступний за посиланням: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-14.

² Згідно з Керівною запискою ООН із захисту та розвитку громадянського простору «Громадянський простір – це середовище, яке дає змогу людям і групам – чи «акторам громадянського простору» – брати змістовну участь у політичному, економічному, соціальному та культурному житті їхніх суспільств. Держави формують правовий і політичний простір, в якому люди висловлюють свої погляди, збираються, об'єднуються і вступають у діалог один з одним і з владою з питань, що впливають на їхнє життя: від якості основних послуг до покращення інститутів та поваги до основоположних свобод. Актори громадянського суспільства – зокрема, правозахисники і правозахисниці, захисники прав жінок, діти, молодь, представники меншин та корінних народів, профспілки та журналісти – повинні мати змогу вільно виражати погляди в повній безпеці, а також впливати та запровадження змін мирно та ефективно». У цій доповіді «громадянський простір» означає середовище та правові засади, в яких функціонує громадянське суспільство; місце, яке актори громадянського суспільства посідають у суспільстві; та відносини між акторами громадянського суспільства, державою та широким загалом.

³ Далі окремо – «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», і разом – самопроголошені «республіки».

⁴ Далі – «Крим».

вжитих заходів. Крім того, правозахисники, які працюють з питаннями запобігання корупції, захисту довкілля, просування гендерної рівності та прав меншин (включно з ЛГБТІ), як і раніше, ставали об'єктами нападів, погроз, залякувань та мови ворожнечі. У більшості випадків особи порушників не були встановлені, що створює почуття безкарності та призводить до нових нападів. Правозахисниця⁵ стикалися з додатковими гендерними ризиками через свою професійну діяльність.

4. УВКПЛ продовжило документувати події, які вказують на подальше звуження громадянського простору на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». Багато правозахисних груп та активістів залишили цю територію через непереборні обмеження їхньої діяльності або переслідування за провадження законної правозахисної діяльності. Ті, хто залишився та продовжив свою роботу, зокрема, правозахисниці, наражаються на високий рівень небезпеки.

5. Озброєні групи обох самопроголошених «республік» також переслідували людей, які намагалися організувати незалежні профспілки та страйки з вимогою своєчасної оплати праці та безпечних умов роботи, що негативно вплинуло на свободу об'єднання. Протягом звітного періоду озброєні групи наклали обмеження на використання соціальних мереж, які раніше розглядалися як єдиний безпечний простір, що залишився для вільного вираження поглядів. УВКПЛ зі стурбованістю зауважує, що користувачі соціальних мереж уже не можуть безпечно обмінюватися критичними думками, і принаймні чотири користувачі зіткнулися зі свавільним затриманням та кримінальним покаранням за вираження думки онлайн. Зміни в «законодавстві», що передбачають кримінальну відповідальність за наклеп та поширення недостовірної інформації, зокрема, у соціальних мережах, посилили страх перед наслідками відвертого вираження критичних думок про події на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», що призводить до подальшого звуження громадянського простору на цій території.

6. Ситуація у Криму обмежує вільне вираження поглядів з критикою влади Російської Федерації та її політики. Свобода вираження поглядів особливо обмежена застосуванням антиекстремістського законодавства Російської Федерації для накладення покарання за висловлення думок. У Криму відсутнє безпечне та різноманітне медіасередовище, яке забезпечувало б плюралізм у висвітленні подій та необмежений доступ до інформації. Право на мирні зібрання обмежується вимогою отримання попереднього дозволу та переслідуванням учасників мирних зібрань, зокрема, політичних протестів. Групи та об'єднання, які сприймаються як опозиційні окупації Криму чи політиці Російської Федерації, як-от Меджліс⁶ та «Кримська солідарність»⁷, страждають від необґрунтованого втручання в їхню діяльність. Правозахисники та адвокати – як чоловіки, так і жінки – стикаються з репресаліями через свою роботу, в тому числі шляхом кримінальних переслідувань та залякувань.

---

⁵ Організація Об'єднаних Націй визначає «правозахисницю» як усіх жінок та дівчаток, які працюють над будь-якими питаннями прав людини («жінки-правозахисниці») та «дівчата-правозахисниці»), а також усіх тих, хто захищає права жінок. Це поняття також охоплює всіх акторів громадянського суспільства, які можуть не ідентифікувати себе як правозахисниці, або тих, хто працює в нетрадиційних галузях прав людини (журналісти, працівники охорони здоров'я, екологічні активістки, миротворці, приватні особи, представниці сфери розвитку та гуманітарної діяльності тощо). Воно включає активістів ЛГБТІ (лесбійки, геї, трансгендери та інтерсексуали, оскільки питання, пов'язані із сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю, сприяють досягненню гендерної рівності.

⁶ Меджліс є органом самоврядування кримськотатарського народу.

⁷ «Кримська солідарність» – це платформа з обміну інформацією та мобілізації підтримки. Багато з її активістів діють як «громадянські журналісти» і висвітлюють обшуки в будинках чи судові провадження.

II. Методологія

7. Ця доповідь ґрунтується на інформації, зібраній УВКПЛ під час інтерв'ю з жертвами порушень прав людини, свідками та їхніми адвокатами й безпосереднього спостереження, зокрема, моніторингу судових засідань і зібрань; на аналізі підтвердної інформації, наданої УВКПЛ у конфіденційному порядку; на офіційних документах, зокрема, судових рішеннях; на документах і відео-, фото- і аудіоматеріалах у відкритому доступі; на інших належних і достовірних даних. Відповідно до методології УВКПЛ, застосовується стандарт доведення, який передбачає наявність «достатніх підстав вважати».

8. Статистичні дані, що використовуються у доповіді, відображають лише ті випадки та інциденти, які були задокументовані УВКПЛ.

9. УВКПЛ зобов'язується захищати свої джерела, а відтак забезпечує збереження їхньої конфіденційності. УВКПЛ не розкриває жодної інформації, яка допомогла б ідентифікувати джерела, окрім випадків, коли останні дали на це вільну, попередню та інформовану згоду. УВКПЛ також систематично оцінює потенційні ризики заподіяння шкоди чи репресалій щодо своїх джерел й тому може прийняти рішення не розкривати інформацію з міркувань захисту, незважаючи на згоду джерела.

III. Громадянський простір на території, яка контролюється Урядом

10. Початок звітного періоду характеризувався зниженням політичної напруги після президентських і парламентських виборів у 2019 році. У 2020 році стан реалізації свободи думки та вираження поглядів, мирних зібрань та об'єднання погіршився напередодні місцевих виборів та у зв'язку з появою нових проблем, спричинених запровадженням протипандемічних заходів. Урядові санкції, що вплинули на діяльність телеканалів та онлайн-ЗМІ, та нездатність влади захистити журналістів та інших осіб від нападів чи притягнути порушників до відповідальності обмежили доступ громадськості до інформації та вплинули на вільне вираження думок.

A. Свобода думки та вираження поглядів

3 квітня 2020 року в Харкові четверо невідомих жорстоко побили місцевого журналіста, активіста боротьби з корупцією та захисника прав ув'язнених. Під час інциденту нападники вимагали від жертви припинити свої

11. За звітний період УВКПЛ зафіксувало 29 інцидентів, спрямованих проти журналістів, працівників ЗМІ, блогерів та осіб, які висловлюють думки з критикою органів влади, політики Уряду або панівного політичного порядку денного. У 22 з цих випадків злочинці вдавалися до насильства, в інших випадках мали місце погрози (зокрема, онлайн), підбурювання до насильства, онлайн-кампанії з дискредитації та навмисне пошкодження майна. Об'єктами більшості із 15 нападів, зафіксованих УВКПЛ у 2020 році, були журналісти-розслідувачі та працівники ЗМІ, які висвітлюють політичні теми, як-от звинувачення у корупції та застосування обмежень, пов'язаних із COVID-19. У 2021 році 7 із 14 задокументованих нападів були спрямовані проти осіб, які висловлюють думки з політичних питань або критикують основні наративи.

12. Однією з ключових проблем залишається нездатність органів влади забезпечити фізичну безпеку журналістів, працівників ЗМІ, блогерів, лідерів думок та осіб, які виражають думки з чутливих тематик. Зокрема, це включає нездатність влади негайно припинити насильницькі дії на місці подій та неефективні розслідування погроз і нападів. В одному випадку у 2021 році у присутності правоохоронців члени груп, що

пропагують насильство⁸, вигукували погрози фотографу популярного ЗМІ, який знімав організований ними мітинг.⁹ Попри очевидні ознаки переростання ситуації у фізичний напад, співробітники поліції, присутні для забезпечення громадського порядку під час зібрання, не втрутилися, щоби зупинити нападників або захистити жертву. В іншому випадку правоохоронні органи не змогли провести належне розслідування нападу на редактора одного з Інтернет-видань у Полтавській області, яке критикувало місцевих політичних лідерів через ймовірну корупцію. Як наслідок, деякі з тих самих порушників скоїли другий напад на цього редактора лише за вісім днів після першого.¹⁰ Нездатність належним чином реагувати на таке насильство під час або одразу після нападів створює атмосферу безкарності, в якій можуть відбуватися нові напади на журналістів та працівників ЗМІ, що підвищує ризики для тих, хто висвітлює чутливі теми.

13. Непритягнення до відповідальності винних за напади через неефективність розслідувань та затягування судового розгляду ще більше посилює безкарність і підвищує ризики для журналістської роботи. Слід зауважити, що ніхто не був притягнутий до відповідальності за три гучні вбивства журналістів, які сталися до звітнього періоду. Незважаючи на те, що поліція встановила особи двох ймовірних виконавців вбивства Олесь Бузини у 2017 році та передала їхню справу до суду, сам судовий розгляд, що розпочався 28 листопада 2017 року, все ще не завершений. Аналогічно, у справі про вбивство Павла Шеремета у 2016 році досудове розслідування було завершено у травні 2020 року, а судовий процес розпочався 28 вересня 2020 року, проте станом на 31 жовтня 2021 року вирок ще не було винесено. У справі про вбивство Вадима Комарова у 2019 році станом на кінець жовтня 2021 року слідство тривало, особи злочинців не були встановлені. Позитивним моментом є те, що з травня 2021 року УВКПЛ помітило поступ у розслідуванні нападів на журналістів, про які громадянське суспільство та представники ЗМІ говорили на засіданнях робочих груп, що очолює Генеральна прокуратура. В одному випадку дії були перекваліфіковані на більш релевантне обвинувачення у погрозі або насильстві щодо журналіста, в іншому випадку двом особам було вручене повідомлення про підозру, а в третьому випадку розслідування було завершено із встановленням особи ймовірного нападника.

14. У 2020 та 2021 роках, зокрема, напередодні місцевих виборів 25 жовтня 2020 року УВКПЛ зафіксувало 12 випадків фізичних нападів та погроз щодо членів, співробітників та прихильників політичних партій. УВКПЛ неодноразово спостерігало збільшення кількості нападів на політичних діячів у період виборів, що, можливо, пов'язане зі зростанням помітності політичних діячів, які прагнуть здобути підтримку на виборах. Опозиційні партії особливо зазнають нападів, оскільки їхні передвиборчі програми часто містять послання, що зазвичай не збігаються з риторикою головних ЗМІ й налаштовані опозиційно до антиросійських політичних думок чи наративів. Попри те, що принаймні у п'яти нападах порушники відверто демонстрували належність до груп, які пропагують насильство (носили відповідний одяг, публікували відеозаписи нападів у соціальних мережах тощо), під час розслідувань особи нападників так і не були встановлені. В одному з показових випадків у червні 2020 року на місцевого лідера політичної партії «Партія Шарія» в Харкові, який часто (за його словами) отримував погрози від груп, що пропагують насильство, напала поруч з його будинком група

---

⁸ У цьому документі поняття «групи, які пропагують насильство» охоплює групи, спільноти чи організації, які вдаються до насильства, погроз насильством, підбурювання до насильства або іншим чином визнають насильство допустимим інструментом досягнення політичних, ідеологічних чи інших цілей, незалежно від офіційної реєстрації таких груп та їхнього зв'язку з крайніми чи помірними, правими чи лівими політичними силами.

⁹ Особи, пов'язані з правими групами, що пропагують насильство, зібралися перед будинком суду, вимагаючи винесення суворішого вироку їхньому лівому опоненту, справа якого тоді розглядалася в суді.

¹⁰ Перший напад стався в пабі. Коли прибула поліція, один правоохоронець запропонував жертві написати заяву в поліцейській машині, а другий залишився в пабі зі порушниками та свідками, готовими надати свідчення. Коли невдовзі потерпілий повернувся до пабу, свідки відмовилися давати свідчення. Розслідування нападу суттєво не просунулося, і потерпілий зазнав фізичного нападу вдруге у своєму офісі. Потерпілий стверджує, що деякі з тих, хто здійснив перший напад, також брали участь у другому інциденті.

невстановлених осіб, які побили його, ймовірно, металевим прутом. У результаті, з численними травмами він опинився в реанімації. За словами потерпілого, слідству досі не вдалося встановити особи нападників, і він не знає ані про будь-який прогрес у справі, ані про будь-які ініціативні дії слідчих. Після нападу він продовжив отримувати погрози фізичного насильства від осіб, які, ймовірно, пов'язані з групами, що пропагують насильство, і повідомив про це поліцію, яка відмовилася розпочинати розслідування. Відмова поліції розпочати розслідування погроз, відсутність помітного прогресу в розпочатих розслідуваннях, зокрема, у встановленні осіб підозрюваних, і непритягнення винних до відповідальності підживлюють атмосферу безкарності, наражають представників політичної опозиції на ризик нових нападів, звужують простір для вираження думок і поширення ідей та інформації.

15. З 16 січня 2021 року УВКПЛ отримувало інформацію про хвилю погроз та висловів ненависті до осіб, які публічно критикували Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», позитивно висловлювалися щодо російської мови чи віддавали перевагу її вживанню.¹¹ Показово, що погрози та вислови на адресу жінок часто містять сексистські формулювання. 25 грудня 2021 року, через три дні після того, як ветеринарка з Маріуполя розмістила пост у Фейсбуці із пропозицією знижки 50% клієнтам, які попросять обслуговувати їх російською, приміщення клініки зазнало погрому. Вона також отримала низку телефонних дзвінків із погрозами підпалу і фізичного насильства. Волонтерка клініки також почала отримувати погрози у соціальних мережах і телефоном після того, як висловила підтримку ветеринарці. В одному випадку, у березні 2021 року, вуличний музикант, який виступав російською мовою у Львові, спочатку отримав погрози, а потім став жертвою фізичного насильства, імовірно вчиненого членами групи, яка пропагує насильство. Випадки нападів і погроз на адресу осіб, які виражають думки з чутливих тем, особливо коли вони залишаються поза увагою правоохоронних органів, призводять до самоцензури, що звужує громадянський простір та плюралізм думок.

16. На свободу думки та вираження поглядів також вплинули санкції, запроваджені Радою національної безпеки і оборони та ухвалені Президентом у 2021 році, проти кількох компаній та приватних осіб, які фактично призвели до закриття трьох телевізійних каналів¹² і заблокували доступ до онлайн-ЗМІ¹³, які багатьма сприймалися як опозиційні чи проросійські медіаджерела. Хоча захист національної безпеки та громадського порядку є законною метою, яка може виправдати обмеження свободи вираження поглядів, міжнародні стандарти в галузі прав людини вимагають, щоб ці обмеження були необхідними, пропорційними та накладалися незалежним органом. Однак рішення про санкції були прийняті виконавчим органом під головуванням Президента, а текст указів не містив обґрунтування запровадження санкцій, зокрема, конкретних проблем безпеки, або пояснення, як конкретні санкції вирішуватимуть такі проблеми, і чому менш обмежувальні санкції не можуть бути ефективними. Відтак, у цих рішеннях не було доведено відповідність міжнародним стандартам необхідності та пропорційності обмежень свободи вираження поглядів.¹⁴ Крім того, УВКПЛ стурбоване тим, що брак чіткого обґрунтування санкцій може спричинити самоцензуру ЗМІ, щоб уникнути висвітлення чутливих тем, які можуть оцінюватися як пов'язані з питаннями

---

¹¹ 16 січня 2021 року набула чинності стаття 30 закону, за якою підприємства, установи та організації, фізичні особи-підприємці, інші суб'єкти господарювання, що обслуговують споживачів, зобов'язані здійснювати обслуговування та надавати інформацію про товари (послуги) державною мовою. На прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін.

¹² ZiK, 112 Україна, NewsOne.

¹³ Strana.ua, Sharj.net.

¹⁴ Спеціальний доповідач з питань сприяння і захисту права на свободу думки та вираження поглядів розділив цю стурбованість санкціями проти телевізійних каналів і заявив, що «рішення не демонструє необхідність і пропорційність вжитих конкретних заходів, зокрема, чітко не визначає ті конкретні загрози, які телевізійні канали можуть нести національній безпеці». Див. Звернення, Спеціальний доповідач з питань сприяння та захисту права на свободу думки та вираження поглядів, AL UKR 4/2021 від 21 червня 2021 року: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=26403>.

національної безпеки. Санкції також призвели до стигматизації медіафахівців, які раніше працювали чи далі працюють у ЗМІ, яких торкнулися санкції, що підриває критичну журналістику та створює розкол серед медіапрацівників. Один популярний відеоблогер відверто закликав українські ЗМІ не брати на роботу людей, які працювали у таких ЗМІ, а кілька груп, які пропагують ненависть, організували мітинги із закликами до влади «закрити» ще два телеканали – «Інтер» та «Наш» – які багатьма сприймаються як проросійські.

В. Правозахисники і правозахисниці

15 липня 2021 року двоє чоловіків жорстоко побили правозахисницю з Дніпра, яка працює над питаннями корупції, в результаті чого вона потрапила до лікарні. Двом затриманим було повідомлено про підозру в замаху на вбивство.

17. На території, яку контролює Уряд, правозахисники і правозахисниці в основному працювали в умовах, які дозволяли їм реалізувати свої основоположні свободи та брати участь у державних справах та громадському житті.¹⁵ Проте, деякі групи правозахисників і правозахисниць стикаються з великими труднощами у своїй роботі. За звітний період УВКПЛ зафіксувало 14 інцидентів (включно з нападами, погрозами та залякуванням) що стосувалися 18 правозахисників і правозахисниць (10 жінок і вісім чоловіків), серед яких були жінки-правозахисниці та захисники прав жінок, зокрема, ЛГБТІ-активістів і активісток, правозахисники і правозахисниці, які працюють над питаннями боротьби з корупцією та екології, особливо у регіонах. Лише в одному з цих 12 інцидентів було встановлено особи порушників, і тепер вони притягуються до відповідальності. Відсутність відповідальності за такі напади спричиняє стримувальний ефект на громадянський простір та участь в управлінні державними справами.¹⁶

18. Із 14 задокументованих інцидентів 11 були спрямовані проти 14 правозахисниць. В одному випадку, 15 липня 2021 року, двоє невідомих жорстоко побили правозахисницю з Дніпра, яка працювала над питаннями корупції, в результаті чого вона потрапила до лікарні. Потерпіла проводила розслідування й повідомляла про незаконне захоплення об'єктів нерухомості. Двом затриманим було повідомлено про підозру у справі з кваліфікацією замах на вбивство.

19. Особливе занепокоєння викликає питання охорони та безпеки захисників прав жінок, які опікуються темами сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.¹⁷ Серед 14 інцидентів, задокументованих УВКПЛ, вісім були спрямовані проти 10 ЛГБТІ-активістів і активісток. Один напад був скоєний особами, які, ймовірно, пов'язані з групами, що пропагують насильство, тоді як інші напади були вчинені іншими особами. У 7 із 8 випадків, попри те, що потерпілі повідомили поліції факти, які вказують на дискримінаційні мотиви цих нападів, їх не було взято до уваги, а в центрі розслідування та обвинувачення був менш тяжкий злочин – хуліганство.¹⁸ Як наслідок, визнані винними особи не понесуть покарання, пропорційного тяжкості злочину, а жертви не матимуть ефективного засобу правового захисту.

¹⁵ Хоча поняття «правозахисники і правозахисниці» включає також журналістів, про яких йшлося вище, цей розділ присвячений іншим конкретним групам серед правозахисників/-ць, які стикаються з особливими ризиками через характер їхньої роботи.

¹⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП), ст. 25.

¹⁷ До них належать ЛГБТІ-особи, які працюють у ЛГБТІ-організаціях, а також ЛГБТІ-активісти та всі ті, хто захищає права ЛГБТІ.

¹⁸ Стаття 161 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. Згідно з міжнародним правом, яке має обов'язкову силу в Україні, до таких інших ознак належать сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність. Однак на практиці правоохоронні органи неохоче застосовують цю статтю до злочинів, вчинених за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності жертви.

20. Хоча належна кваліфікація злочинів як злочинів на ґрунті ненависті є ширшим питанням і стосується інших жертв, наприклад, ромів, УВКПЛ стурбовано тим, що сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність окремо не визначені як ознаки забороненої дискримінації у ч. 1 статті 161 Кримінального кодексу, а також в усіх обставинах, які обтяжують покарання, та загальних положеннях про обставини, які обтяжують покарання у п. 3 ч. 1 статті 67 Кримінального кодексу, що призводить до неналежної кваліфікації злочинів на ґрунті ненависті за ознаками упередженості. Незважаючи на те, що згідно з міжнародними стандартами «інші ознаки» в цьому положенні повинні тлумачитися як такі, що охоплюють сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність, співробітники правоохоронних органів неохоче застосовують їх у справах, пов'язаних із нападами на ЛГБТІ. Тому УВКПЛ підтримує пряме включення цих ознак, як це передбачено у проєкті Закону № 5488 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації», який станом на 31 жовтня 2021 року очікує розгляду у Верховній Раді України.

21. УВКПЛ також задокументувало чотири акти насильства, скоєні невідомими особами проти екологічних правозахисників (однієї жінки та трьох чоловіків) та їхнього майна. Вважається, що ці дії були пов'язані з їхньою роботою над екологічними питаннями.¹⁹ В одному випадку в Одесі 17 червня 2021 року невідомі підпалили гараж у будинку правозахисника, який працює над питаннями корупції та екології, пошкодивши автомобіль його доньки. Потерпілий розслідував незаконний видобуток піску та створення сміттєзвалища у центрі Одеси. Раніше потерпілий зазнавав погроз і нападів через свою діяльність, проте досі невідомо про прогрес у розслідуванні цих справ. Аналогічно, поліція розпочала розслідування за фактом підпалу, проте особи винних не було встановлено. Якщо правоохоронні органи не вживатимуть заходів, такі напади можуть справляти стримувальний ефект на екологічних правозахисників.

22. Правозахисниці стикалися з додатковими гендерними ризиками та перешкодами в їхній роботі через стигму, гендерні стереотипи, нерівність та дискримінацію. УВКПЛ зауважує, що випадки мови ворожнечі проти правозахисниць частішали до, під час та після зібрань ЛГБТІ, а також феміністських маршів та заходів. У період проведення маршів на честь Міжнародного жіночого дня та ЛГБТІ-прайду у 2020 та 2021 роках державні службовці вживали щодо правозахисниць сексистські, женонависницькі та гомофобні вислови, які потім були розтиражовані в найбільш популярних ЗМІ та соціальних мережах. Протягом звітного періоду УВКПЛ також зафіксувало дискримінаційні вислови та погрози гендерно обумовленого насильства з боку інших осіб на адресу правозахисниць, включно з ЛГБТІ-особами, як онлайн, так і офлайн. Принизливі коментарі щодо їхньої сексуальності, сексуальної орієнтації та репродуктивного чи сімейного статусу використовувалися для дискредитації їхньої роботи.

23. У деяких випадках указаним вище фізичним нападам, погрозам, цькуванню в Інтернеті, утиску та іншим актам залякування правозахисниць передувала мова ворожнечі з боку антиправозахисних рухів, зокрема, груп, які пропагують насильство, зокрема крайніх правих груп.

24. Загалом більшість випадків мови ворожнечі, задокументованих УВКПЛ за звітний період, були спрямовані проти ромів і часто містили підбурювання до насильства проти них. Українське законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за підбурювання до насильства, що суперечить статті 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.²⁰

---

¹⁹ Ці інциденти сталися у Києві, Харкові та Одесі, де невідомі особи завдали фізичної та майнової шкоди. Інтерв'ю УВКПЛ 1 та 24 грудня 2020 року, 31 березня 2021 року, 1 квітня 2021 року, 6 та 23 липня 2021 року.

²⁰ У Пакті зазначено, що будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом.

С. Свобода мирних зібрань і свобода об'єднання

27 травня 2021 року близько десяти невідомих чоловіків із прапором «Соляріс» – групи, що пропагує насильство – зірвали у Києві показ фільму про ЛГБТІ. Нападники розбили вікна у залі та кинули всередину димову гранату.

25. Незважаючи на відсутність окремого закону про свободу зібрань, право збиратися мирно гарантується Конституцією України та в цілому забезпечується органами влади на території, яка контролюється Урядом. На відміну від попередніх років органи влади успішно забезпечували громадський порядок під час великих зібрань ЛГБТІ-спільноти у великих містах, утім в цьому розділі описані інші панівні проблеми, що викликають стурбованість УВКПЛ у сфері захисту свободи мирних зібрань та об'єднання.

26. УВКПЛ зафіксувало 21 напад на мирні зібрання, більшість з яких були організовані ЛГБТІ-спільнотою, правозахисницями і політичними партіями. П'ятнадцять із цих нападів були скоєні групами, які пропагують насильство, часто – безкарно. У 10 випадках правоохоронні органи відмовилися реєструвати кримінальні провадження: вони посилалися на брак доказів або не вчиняли жодних дій для розгляду заяв.

27. Правоохоронні органи успішно забезпечили громадський порядок під час великих мирних зборів, присвячених правам ЛГБТІ та жінок 19 вересня 2021 року в Києві, 28 серпня 2021 року в Одесі та 12 вересня 2021 року в Харкові. Вони захистили учасників та запобігли насильству, особливо в порівнянні з попередніми роками.²¹ Однак невеликі зібрання, організовані ЛГБТІ-спільнотою або правозахисницями, як і раніше часто ставали об'єктами нападів груп, які пропагують насильство. Крім того, у двох випадках, коли кримінальні провадження були зареєстровані, поліція не взяла до уваги мотиви упередженості правопорушників і повідомила їм про підозру у хуліганстві, а не у більш тяжких злочинах. Через поширеність дезінформації та шкідливих гендерних стереотипів ЛГБТІ та їхні прихильники, особливо за межами великих міст, повідомили УВКПЛ, що вони, як і раніше, часто вдаються до самоцензури та утримуються від участі у громадських зібраннях, оскільки побоюються переслідувань.

28. За звітний період УВКПЛ зафіксувало п'ять політичних зібрань, проти яких застосовувалося насильство. Чотири з них були зірвані учасниками контрдемонстрацій, пов'язаних із групами, які пропагують насильство. Мирні зібрання, організовані опозиційними політичними партіями «Партія Шарія» та «Опозиційна платформа – За життя», часто ставали об'єктами нападів, оскільки праві групи, які пропагують насильство, сприймають ці партії та наративи їхніх передвиборчих програм як проросійські. Зокрема, представники цих двох партій поміж інших публічно порушують питання про безкарність таких груп за напади у минулому та ймовірну неонацистську ідеологію деяких із цих груп.

29. В одному випадку, 9 травня 2020 року, автопробіг, організований «Партією Шарія» в Донецькій області, зазнав нападу невідомих людей у масках, що унеможливило встановлення їхніх осіб чи належності до будь-якої з відомих груп, які пропагують насильство. Порухники кидали в автомобілі учасників акції яйця, зеленку, фарбу та невідому хімічну речовину, пошкодивши загалом 12 автомобілів. Напади сталися у трьох різних місцях уздовж маршруту, де не було поліції. Поліція зареєструвала кримінальне провадження за фактом хуліганства. 17 червня 2020 року в Києві на членів тієї ж політичної партії було скоєно фізичний напад під час і після мирного мітингу. Того дня УВКПЛ зафіксувало кілька інцидентів, зокрема, побиття учасників зібрання та

²¹ Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня 2020 року – 31 січня 2021 року; п. 73, Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 лютого – 31 липня 2020 року, п. 83; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня – 15 листопада 2019 року, п. 15, 85; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня – 15 серпня 2019 року, п.87.

кидання каміння в автобуси учасників. Деякі порушники були членами С14 та «Національного корпусу» – крайніх правих груп, що пропагують насильство. Кваліфікація жодного з нападів на «Партію Шарія» не відображала політичний мотив нападників і відтак може підірвати право потерпілих на ефективний засіб правового захисту та знеохотити широкий загал від участі у політичному житті та управлінні державними справами. УВКПЛ зауважує, що спроможність правоохоронних органів ефективно охороняти громадський порядок на деяких великих зібраннях (наприклад, на великих зібраннях ЛГБТІ), передбачає достатню підготовку та оснащеність правоохоронних органів для ефективнішого попередження насильства і під час інших зібрань.

30. У всіх цих випадках порушники заздалегідь оголосили свої насильницькі наміри в соціальних мережах, і тому правоохоронні органи могли попередити чи пом'якшити наслідки насильства через скоординовані заходи з забезпечення безпеки. Нездатність правоохоронних органів відстежувати та оперативно реагувати на заклики до насильства, запобігати насильству та вживати ефективних заходів для притягнення винних до відповідальності може дорівнювати порушенню свободи мирних зібрань та права на особисту недоторканність та ефективні засоби правового захисту.

31. УВКПЛ задокументувало один випадок, коли правоохоронці не попередили насильство вчинити насильство щодо ромської сім'ї з боку учасників зібрання. 29 серпня 2020 року в Андріївці (Харківська область), коли агресивні учасники зібрання з антиромськими гаслами пішли до будинку сім'ї ромів, щоб насильно їх виселити, правоохоронці евакуювали сім'ю замість затримання або обмеження дій нападників. Зважаючи на те, що поліція заздалегідь знала про такий ризик,²² УВКПЛ вважає, що нездатність ефективно реагувати на підбурювання до насильства на початку зібрання призвела до його ескалації, після чого поліції довелося евакуювати сім'ю, щоб її захистити.²³

32. Крім того, УВКПЛ зафіксувало п'ять нападів на офіси та майно політичних партій «Партія Шарія» та «Опозиційна платформа – За життя». Наприклад, 3 липня 2020 року нападники підірвали вибуховий пристрій у приміщенні «Опозиційної платформи – За життя» у Полтаві, внаслідок чого співробітник дістав легкі поранення, які потребували догляду в лікарні. 23 січня 2020 року було підпалено офіс «Партії Шарія» у Херсоні, розташований на першому поверсі житлового будинку. Підпал було скоєно вночі, коли більшість мешканців будинку, швидше за все, були вдома. На щастя, пожежники швидко погасили вогонь. Обидва напади не лише пошкодили майно чи будинки, а й загрожували життю та здоров'ю людей, що знеохочує участь та здійснення свободи об'єднання. На сьогодні жоден із нападників не був притягнутий до відповідальності, що призводить до атмосфери безкарності та може спричинити нові такі напади на тлі зростання політичної конкуренції та напруженості.

33. УВКПЛ стурбовано тим, що від початку пандемії обмеження, пов'язані з COVID-19, вибірково застосовуються до мирних зібрань. Великі зібрання із соціально-економічних питань, за якими спостерігало УВКПЛ, проходили безперешкодно, але органи влади, посилаючись на заходи боротьби з пандемією, припиняли чи запобігали проведенню зібрань із чутливих тем, наприклад, критика насильницького екстремізму правих сил, участь в яких брало значно менше людей. Зокрема, у січні 2021 року, органи влади терпимо поставилися до низки протестів проти змін у податковому законодавстві та підвищення тарифів за комунальні послуги, втім поліція, посилаючись на обмеження, пов'язані з COVID-19, не дозволила провести два інформаційні мітинги про насильство правих сил у Києві.²⁴ Оскільки великі зібрання несуть більший ризик поширення

---

²² УВКПЛ інформувало Національну поліцію про відповідні ризики до дати запланованого зібрання.

²³ Ця тактика спостерігалася раніше і була описана у публічних доповідях УВКПЛ (Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2018 – 15 лютого 2019 року, п. 88).

²⁴ Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня 2020 року – 31 січня 2021 року, п.74.

респіраторних захворювань, дії правоохоронних органів можуть свідчити про упереджене ставлення до деяких зібрань, їхніх організаторів чи піднятих тем.

IV. Громадянський простір на території, яка контролюється озброєними групами

34. УВКПЛ відмітило дії акторів обох самопроголошених «республік», спрямовані на придушення критичних думок та знеохочення участі в управлінні державними справами через внесення змін до адміністративних та кримінальних «кодексів» та переслідування користувачів соціальних мереж за вираження поглядів в мережі Інтернет. Це загостило вже наявну атмосферу страху, що обмежує реалізацію основоположних свобод.²⁵ Самопроголошені «республіки» також переслідували людей за участь у мирних зібраннях. Правозахисники зіткнулися зі значними обмеженнями в роботі, і багато хто виїхав на територію, яку контролює Уряд. Озброєні групи, які здійснюють квазіурядові функції на території, яку вони контролюють, повинні дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, коли їхні дії впливають на права людини тих осіб, які перебувають на цій території.²⁶

A. Свобода думки та вираження поглядів

В «Донецькій народній республіці» було затримано чоловіка за розміщення постів у соціальних мережах на підтримку України та за співи українською мовою. Йому було висунуто звинувачення у підтримці «терористичних актів» Уряду України.

35. УВКПЛ задокументувало 10 випадків переслідування людей за вираження думок, зокрема, проукраїнських поглядів, участь в управлінні державними справами або за звернення по засоби правового захисту у зв'язку з порушенням їхніх прав. Крім того, користувачі соціальних мереж помітили цензуру або видалення їхніх обмінів інформацією та думками онлайн, що суперечать позиціям самопроголошених «республік». У рішеннях «судів» у таких справах вільне вираження критичних думок розглядається обома «республіками» як загроза їхній «владі» та «конституційному ладу».

36. У листопаді 2019 року «міністерство державної безпеки» («мгб») «Луганської народної республіки» затримало підприємця з Луганська за публічне вираження проукраїнських поглядів.²⁷ Його тримали без зв'язку із зовнішнім світом протягом трьох

²⁵ Див. Доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 листопада 2018 року до 15 лютого 2019 року, п. 87; з 16 лютого до 15 травня 2019 року, п. 79; з 16 травня до 15 серпня 2019 року, п.85; з 16 серпня до 15 листопада 2019 року, п.76.

²⁶ Незалежна міжнародна комісія з розслідування подій у Сирійській Арабській Республіці дійшла висновку, що «щонайменше правозахисні зобов'язання, що носять характер імперативних норм міжнародного права (jus cogens), є обов'язковими для держав, окремих осіб і колективних недержавних утворень, включаючи озброєні групи. Для діянь, що порушують норми jus cogens, як-от катування або насильницькі зникнення, виправдань бути не може». (A/HRC/19/69, para. 106). Комітет ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок вважає, що «[...] коли озброєна група здійснює значний контроль над територією та населенням та має визначену політичну структуру, недержавні суб'єкти зобов'язані поважати міжнародні права людини» (Загальна рекомендація № 30, 2013). Рада Безпеки ООН нагадала всім сторонам конфлікту в Демократичній Республіці Конго «[...] що вони повинні дотримуватися міжнародних гуманітарних стандартів і забезпечувати повагу до прав людини в секторах, які знаходяться під їхнім контролем» і зазначив, що «КОД-Гома повинно покласти край всім порушенням прав людини і безкарності у всіх районах, що перебувають під його контролем» (заява Голови Ради, S/PRST/2002/22(2002)).

²⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 11 червня 2020 року.

днів, а потім засудили до тринадцяти з половиною років позбавлення волі за «державну зраду».

37. 10 квітня 2020 року «мгб» «Донецької народної республіки» заарештувало чоловіка, який, ймовірно, був автором та виконавцем пісень українською мовою, висловлювався на підтримку України та критикував озброєні групи у своїх соціальних мережах. Йому було висунуто обвинувачення у «поширенні інформації, що веде до ненависті», а також у підтримці «терористичних актів» Уряду України. За повідомленнями, він, як і раніше, перебуває в СІЗО «мгб» у Макіївці.²⁸

38. В іншому випадку, 25 серпня 2020 року, «міліція» «Донецької народної республіки» затримала двох чоловіків у Донецьку за їхні проукраїнські погляди та пости в соціальних мережах. «Міліція» обшукала їхні квартири та вилучила ІТ-обладнання та комп'ютери. Станом на 31 жовтня 2021 року обидва чоловіки все ще тримаються під вартою в СІЗО м. Донецька.²⁹

39. 21 січня 2020 року в Донецьку було заарештовано місцевого блогера та члена «громадської палати» (дорадчий орган «голови» «Донецької народної республіки» із соціально-гуманітарних питань). Повідомляється, що він був затриманий після того, як у соціальних мережах критикував озброєні групи за затримання людей, які не мають «паспортів» та номерних знаків «Донецької народної республіки». Він також розмістив інформацію про ймовірну корупцію у місцевих «адміністраціях» у Макіївці. Його звинуватили у «підбурюванні до ненависті чи ворожнечі, а також приниженні людської гідності» та засудили до дев'яти місяців позбавлення волі. Він був звільнений 5 листопада 2020 року з СІЗО м. Донецька, де фактично його тримали під вартою дев'ять із половиною місяців.³⁰

40. У грудні 2020 року «мгб» «Донецької народної республіки» затримало донецького блогера Романа Манекіна. Йому було висунуто обвинувачення у «співпраці» з київським журналістом Станіславом Асеевим, раніше затриманим «Донецькою народною республікою». Пану Манекіну були висунуті звинувачення у «підбурюванні до ненависті чи ворожнечі, а також приниженні людської гідності», «публічних закликах до здійснення екстремістської діяльності» та «публічних закликах до здійснення терористичної діяльності чи публічному виправданні тероризму». У травні 2021 року він був засуджений до двох років та шести місяців позбавлення волі.³¹

41. У червні 2021 року подружжя було засуджено до двох років позбавлення волі умовно за надання «неправдивих свідчень».³² Після того як під час бойових дій у 2016 році було зруйновано їхню автомайстерню, подружжя звернулося до «правоохоронних органів» із проханням провести розслідування та виплатити компенсацію за втрачене майно. Коли «розслідування», розпочате «генеральною прокуратурою», не дало результатів, на початку 2018 року вони подали скаргу на бездіяльність «правоохоронних органів» до «адміністрації» голови «Луганської народної республіки». У липні 2020 року «суд» постановив помістити чоловіка у психіатричний заклад на місяць, нібито для оцінки стану його психічного здоров'я. Потерпілі стверджують, що «мгб» переслідувало їх за скарги на неефективне розслідування.

42. УВКПЛ також задокументувало закриття кількох акаунтів у Telegram, які містили критику акторів «Луганської народної республіки». Приміром, у червні 2021 року припинили роботу Telegram-канали «Секрети Луганської республіки» та «Луганський інсайдер», у яких публікувалася критика озброєних груп «Луганської народної республіки» та соціально-економічної ситуації на території. За

---

²⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 червня 2020 року.

²⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 травня 2021 року.

³⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 листопада 2020 року.

³¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 28 липня 2021 року.

³² Інтерв'ю УВКПЛ, 29 червня 2021 року.

повідомленнями, власника цих Telegram-каналів було затримано представниками «правоохоронних органів» «Луганської народної республіки».³³

43. Протягом звітного періоду УВКПЛ помітило спроби акторів обох самопроголошених «республік» обмежити онлайн-простір через внесення поправок до «законодавства». У червні 2020 року до «кримінального кодексу» «Донецької народної республіки» було додано нову статтю «фінансування екстремістської діяльності», яка, зокрема, визначає, що «підтримка діяльності екстремістської спільноти або екстремістської організації» карається позбавленням волі на строк до восьми років. Крім того, у квітні 2021 року до «кримінального кодексу» було додано положення, що передбачає «кримінальне покарання» за наклеп, вчинений публічно і в соціальних мережах. Поправками також запроваджено такі покарання, як виправні роботи та позбавлення волі на строк до двох років.

44. Аналогічно, в грудні 2019 року «народна рада» «Луганської народної республіки» внесла зміни до «кодексу про адміністративну відповідальність» і розширила перелік «адміністративних правопорушень» пунктом, який передбачає розповсюдження, зокрема в Інтернеті, інформації, яка ображає людську гідність або суспільну мораль, чи є прямою зневагою до «влади». У березні 2021 року до статті «кримінального кодексу» про «поширення недостовірної інформації» було внесено поправки, що передбачають кримінальне покарання за поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет. Поправками також запроваджено такі покарання, як виправні роботи та позбавлення волі на строк до двох років.

45. УВКПЛ стурбовано тим, що ці нові покарання знеохотили користувачів соціальних мереж виражати думки про процеси прийняття рішень в обох самопроголошених «республіках» і призвели до посилення самоцензури, ще більше звузивши і без того вкрай обмежений простір для вільного вираження поглядів. УВКПЛ помітило, що після ухвалення цих поправок критика рішень та дій акторів «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» стала рідше з'являтися у соціальних мережах.

В. Правозахисники і правозахисниці

«Мзб» допитало активістку із захисту прав жінок, яка мешкає на території, яку контролює «Донецька народна республіка», про джерела її фінансування та погрозуватиме затриманням, якщо вона отримає будь-які українські чи іноземні кошти. Вона була змушена скоротити обсяг послуг із підтримки жертв домашнього насильства та працює в стані постійного побоювання переслідування.

46. Подальші обмеження громадянського простору на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», також зачепили правозахисників і правозахисниць, які повідомили УВКПЛ, що вони залишаються в тіні через побоювання переслідувань, включно зі свавільними затриманнями. Громадянський простір на цій території поступово погіршувався після перших репресивних заходів у 2014 році.³⁴ Багато правозахисників і правозахисниць залишили територію після початку збройного конфлікту, зіткнувшись із репресаліями за свою роботу. Ті, хто залишився працювати далі, стикалися з високим ступенем незахищеності, особливо правозахисниці.

³³ Публікація на Telegram-каналі «Нотатки громадянина» від 14 червня 2021 року, https://telemetr.me/content/zametki_g/post/472/.

³⁴ Громадянський простір та основоположні свободи на цій території постраждали, щойно озброєні групи взяли її під контроль. На робоче середовище правозахисників істотно вплинули дії озброєних груп, які створили окрему «правову базу» та запровадили обмеження основоположних свобод. Ці події призвели до швидкого занепаду громадянського суспільства на цій території.

47. УВКПЛ провело інтерв'ю з кількома активістками із захисту прав жінок на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», і мешканцями території, яка контролюється Урядом, які раніше працювали на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками».

48. Одна активістка, яка мешкає на території, яку контролює «Донецька народна республіка», розповіла УВКПЛ, що їй довелося різко скоротити обсяг послуг жертвам домашнього насильства після того, як на початку 2018 року «мгб» допитали її про джерела фінансування цих послуг.³⁵ Вони погрожували їй кримінальною відповідальністю за отримання будь-яких коштів від українських чи міжнародних організацій та наказали їй повідомляти про надходження будь-яких українських чи іноземних коштів, щоб озброєні групи могли вирішити, як їх використати. Активістка розповіла УВКПЛ, що відтоді вона працює з постійним страхом переслідування.

49. Інша активістка заявила, що від початку збройного конфлікту їй довелося закрити притулок для жертв домашнього насильства, яким вона керувала на території, яку контролює «Донецька народна республіка», і перевезти свою організацію через обмеження на фінансування, накладені озброєними групами.³⁶ Активістка також повідомила УВКПЛ, що не знає, куди потім жертви звертались по допомогу.

50. Ще одна жіноча правозахисна організація на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», повідомила УВКПЛ, що не може продовжувати діяльність через побоювання звинувачень у шпигунстві за отримання допомоги та фінансування від міжнародних організацій.³⁷

51. УВКПЛ задокументувало один інцидент проти ЛГБТІ осіб або тих, хто захищає їхні права, на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». У червні 2020 року «поліція» затримала ЛГБТІ-активіста у Луганську та допитала його без адвоката.³⁸ Хоча причиною затримання була підозра, що один з його друзів вчиняє шахрайські дії в мережі Інтернет, «слідчий» запитав про його думку стосовно збройного конфлікту на сході України та ЛГБТІ-осіб. «Слідчий» також погрожував підкинути йому в кишені наркотики, щоб змусити «у всьому зізнатися». Активіста було звільнено за дві години. До затримання він збирав історії про ЛГБТІ-осіб, які проживають на території, яку контролює «Луганська народна республіка», для своєї адвокаційної роботи на території, яку контролює Уряд, і пов'язує своє затримання з діяльністю як активіста ЛГБТІ.

C. Свобода мирних зібрань і свобода об'єднання

6 червня 2020 року після участі у страйку проти тривалої затримки зарплати » «мгб» «Луганської народної республіки» «заарештувало» і тримало без зв'язку з зовнішнім світом 22 шахтарів шахти «Східвугілля» в місті Антрацит. Вони були звільнені 18 червня й отримали погрози затриманням, якщо вони розкажуть комусь про те, що з ними сталося.

52. На території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», УВКПЛ відзначило проведення невеликої кількості зібрань, на яких порушувалися виключно економічні та соціальні питання: критикувалися затримки заробітної плати та незадовільне управління місцевою інфраструктурою. УВКПЛ не спостерігало зібрань на більш чутливі політичні теми та стурбоване тим, що це, ймовірно, пов'язано з обмеженим громадянським простором і пануванням атмосфери страху та самоцензури.

³⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 30 квітня 2021 року.

³⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 6 травня 2021 року.

³⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 19 травня 2021 року.

³⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 листопада 2020 року.

Учасники зібрань, присвячених економічним і соціальним правам, як-от трудові страйки, стикалися із серйозними наслідками, включно зі свавільними затриманнями.

53. 6 червня 2020 року 22 шахтаря шахти «Східвугілля» (колишня «Комсомольська») у місті Антрацит були «затримані» «мгб» «Луганської народної республіки» за участь у страйку проти тривалої затримки зарплати та небезпечних умов праці на шахті.³⁹ Двоє з шахтарів були додатково затримані за поширення інформації про страйк та затримки зарплати у соціальних мережах.⁴⁰ Шахтарів тримали під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, їм не надали доступу до адвоката чи змоги оскаржити затримання перед «суддею».⁴¹ 18 червня 2020 року всіх шахтарів було звільнено. «Мгб» попередило їх, що у разі поширення інформації про затримання вони ризикують зазнати кримінального переслідування. Щоби запобігти поширенню інформації про страйк, представники «Луганської народної республіки», за повідомленнями, на кілька тижнів заблокували доступ до сайту «Вконтакте»⁴², що⁴³ позбавило працівників шахти основного засобу комунікації між собою стосовно страйку та обміну критичними думками з цього питання із громадськістю.

54. У липні 2020 року робітник та активіст заводу на території, яка контролюється «Луганською народною республікою», який раніше підтримував страйк на заводі і відверто висловлював невдоволення його фінансовим станом, за повідомленнями, втратив роботу без будь-якої законної на те причини.⁴⁴

55. УВКПЛ також стурбовано тим, що працівники на території, яка контролюється «Луганською народною республікою», зокрема, працівники шахт, не мають доступу до здійснення права на створення незалежних профспілок та на вступ до профспілки за власним вибором. Упродовж звітного періоду УВКПЛ задокументувало випадок, коли працівники шахти хотіли створити незалежну профспілку на території, яку контролює «Луганська народна республіка».⁴⁵ Керівництво вугільної шахти призначило своїх кандидатів на ключові посади у вже створеній профспілці. На знак протесту в листопаді 2019 року кілька шахтарів з території, яка контролюється «Луганською народною республікою», за повідомленнями, вступили до незалежної профспілки шахтарів, утвореної шахтарями на території, яку контролює «Донецька народна республіка».⁴⁶

56. Обмеження щодо релігійних груп з боку обох самопроголошених «республік», як-от необґрунтовано складні бюрократичні вимоги та кримінальні санкції за релігійну діяльність, що прирівнюється до екстремістської, як і раніше, істотно впливали на права на свободу об'єднань та свободу релігії чи переконань.⁴⁷ Станом на 31 жовтня 2021 року кілька релігійних організацій все ще не могли функціонувати, оскільки залишалися чинними вимоги про обов'язкову «реєстрацію» релігійних організацій, які «органи влади» використовували як інструмент перешкоджання чи припинення релігійної діяльності. Особливо це вплинуло на кілька деномінацій євангельських християн та Свідків Єгови. «Влада» переслідувала «Свідків Єгови», втручаючись у їхні релігійні практики та звинувачуючи організацію та її членів в екстремістській діяльності. До

---

³⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 червня 2020 року.

⁴⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 червня 2020 року.

⁴¹ Відмова у праві бути судженим у своїй присутності є поширеним порушенням прав людини на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». Див. УВКПЛ, Права людини в контексті відправлення правосуддя у кримінальних справах, пов'язаних з конфліктом в Україні, квітень 2014 – квітень 2020.

⁴² Vkontakte – російська соціальна онлайн-мережа https://vk.com/lugansk_inside?w=wall-157063130_25889.

⁴³ https://vk.com/lugansk_inside?w=wall-157063130_26885.

⁴⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 червня 2021 року.

⁴⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 2 липня 2021 року.

⁴⁶ <https://donpress.com/news/23-05-2021-mgb-ustroilo-okhotu-na-aktivistov-zabastovki-rabochikh-alchevskogo-metkombinata>.

⁴⁷ Див. Доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 листопада 2016 року до 15 лютого 2017 року, п. 103; з 16 серпня до 15 листопада 2019 року, п. 81.

звітний періоду «Луганська народна республіка» заборонила діяльність Свідків Єгови у 2017 році, а «Донецька народна республіка» – у 2018 році.

V. Громадянський простір в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) окупованих Російською Федерацією

57. Російська Федерація внесла суттєві зміни в правову систему, яка існувала в Криму до початку окупації, зокрема, через застосування на всій території Криму свого законодавства. Відтак, Російська Федерація порушила міжнародне гуманітарне право, яке вимагає від окупаційної держави вжити всіх залежних від неї заходів для відновлення та забезпечення, наскільки це можливо, громадського порядку та безпеки, дотримуючись водночас законів, що діють у країні, якщо для цього немає абсолютних перешкод.⁴⁸ Ці зміни також призвели до подальшого обмеження громадянського простору у Криму.

A. Свобода думки та вираження поглядів

22 липня 2021 року місцевий суд у Сімферополі засудив кримського татарина до трьох днів арешту за пост у соціальних мережах, що містив символіку «Хізб ут-Тахрір». Із порушенням принципу законності суд засудив чоловіка ретроактивно за пост, розміщений у 2013 році, до запровадження російського законодавства в Криму.

58. УВКПЛ стурбоване покаранням жителів Криму за публічне вираження поглядів, особливо в соціальних мережах, та за поширення матеріалів, зокрема, зображень та пісень, які вважаються екстремістськими за законодавством Російської Федерації, але не караються за законодавством України. За законами Російської Федерації, визначення «екстремістських матеріалів» є розпливчастим і невизначеним, що часто призводить до покарання за вираження мирних думок.⁴⁹

59. За звітний період УВКПЛ зафіксувало 15 випадків (стосовно 14 чоловіків та однієї жінки) притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з екстремізмом, з явним порушенням права на свободу поширення інформації та вираження поглядів.

60. Кримінальне переслідування за пости у соціальних мережах також мало місце в Криму, що викликає серйозну стурбованість порушеннями права на свободу думки та вираження поглядів. У показовому випадку Наріман Мемедємінов, журналіст і активіст громадського руху «Кримська солідарність», відбув два роки та шість місяців покарання у вигляді позбавлення волі після того, як суд визнав його винним у публічних закликах до тероризму через публікацію низки відеороликів в мережі Інтернет.⁵⁰ Проте пан

⁴⁸ Гаазькі правила 1907 року щодо законів та звичаїв сухопутної війни (Гаазькі правила), стаття 43.

⁴⁹ Венеціанська комісія критикувала законодавство Російської Федерації про протидію екстремізму за те, що воно «зачіпає дуже чутливі права і несе потенційну небезпеку для фізичних осіб та НДО», а також за брак «необхідної точності» у визначенні «екстремістської діяльності». Див. Висновок Венеціанської комісії щодо Федерального закону про протидію екстремістській діяльності, прийнятий Венеціанською комісією на 91-й пленарній сесії (Венеція, 15-16 червня 2012 року), п. 75, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)016-e). Визначення екстремізму міститься у Федеральному законі Російської Федерації № 114-ФЗ від 25 липня 2002 року «Про протидію екстремістській діяльності».

⁵⁰ На думку органів влади Російської Федерації, відеозаписи містили заклики до «збройної релігійної боротьби проти невірних та ворогів, а також до участі у терористичній організації “Хізб ут-Тахрір”».

Мемедемінов завантажив чотири з п'яти відеороликів у 2013 році, до окупації Криму та застосування кримінального законодавства Російської Федерації на півострові. Відтак, суд застосував кримінальне законодавство Російської Федерації ретроактивно, на порушення принципу законності. Крім того, під час винесення вироку суд спирався на висновки лінгвістичної та релігійної експертиз, наданих стороною обвинувачення, і не вказав жодного конкретного вислову у відеозаписах, які б містили публічні заклики до тероризму. На додаток до ув'язнення пан Мемедемінов під час досудового тримання під вартою був примусово направлений до психіатричного лікувального закладу на чотири тижні – захід, який може трактуватися як невідповідний заявленій меті оцінити його психічну здатність постати перед судом – і депортований до Російської Федерації до винесення вироку.⁵¹ Суд також вирішив «позбавити його права здійснювати діяльність, пов'язану з адмініструванням вебсайтів» протягом двох років після звільнення.

61. З 2019 року жителі Криму також піддавалися переслідуванням за законодавством Російської Федерації за поширення в ЗМІ та мережі Інтернет «неправдивої суспільно важливої інформації» та «нецензурної лайки», що виражає «неповагу до суспільства, держави, офіційних державних символів Російської Федерації [...], органів державної влади».⁵² УВКПЛІ задокументувало переслідування за вищезгаданим законодавством семи осіб (чотирьох чоловіків та трьох жінок) із Криму за вираження альтернативних і критичних поглядів на суспільні питання. В одному випадку головна редакторка місцевої газети була притягнута до відповідальності в серпні 2020 року за статтю, в якій вона критикувала політику із запобігання поширенню COVID-19 та піддавала сумніву ефективність локдаунів, масок і вакцин. Суд визнав журналістку винною у поширенні неправдивої суспільно важливої інформації на підставі того, що викладені у статті погляди суперечили офіційній позиції російської окупаційної влади, і наклав штраф у розмірі 60 000 російських рублів (близько 816 доларів США).

62. Журналісти та працівники ЗМІ продовжили стикатися з втручанням у їхню професійну діяльність з боку місцевих окупаційних органів влади в Криму, зокрема, правоохоронних органів. Серед цих практик були спостереження, погрози завданням фізичної шкоди, кримінальне переслідування та інші санкції, арешти, заборона на в'їзд та депортація з території Криму. Такі репресалії за публікацію критичних медіаматеріалів в Криму та, як наслідок, практика самоцензури підірвали можливість виражати незгоду чи критикувати владу та її політику.⁵³

63. Журналісти з Криму повідомили УВКПЛІ, що вони почувалися обмеженими у роботі через необхідність уникати «заборонених» тем, як-от статус Криму, і навмисно уникали «сильних формулювань» у матеріалах на політичні чи соціальні теми. Журналісти скаржилися на постійне занепокоєння, спричинене ризиками переслідування за правопорушення, пов'язані з екстремізмом, та інших репресивних заходів, а також на необхідність використовувати псевдоніми як додатковий захід безпеки.

64. Реальний ризик репресивних заходів за журналістську роботу підтверджується задокументованими прикладами затримань, накладення штрафів, погроз і нападів. УВКПЛІ провело інтерв'ю з журналісткою з Керчі, якій представники міської влади погрожували тим, що «Роскомнагляд»⁵⁴ «нариє бруд» на її ЗМІ, коли вона розслідувала

---

⁵¹ З порушенням статті 49 Женевської конвенції (IV), яка забороняє депортацію захищених осіб за межі окупованої території.

⁵² У 2019 році відповідні положення були внесені в Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення (ст. 13.15 (ч. 9) і ст. 20.1 (ч. 3-5)).

⁵³ Згідно з Комітетом ООН з прав людини, «запровадження покарання для ЗМІ [включно з онлайн-ЗМІ], видавців чи журналістів виключно за критику уряду чи суспільно-політичної системи, якої дотримується уряд, за жодних обставин не може вважатися необхідним обмеженням свободи вираження поглядів». Зауваження загального порядку № 34, Стаття 19: Свобода думки та вираження поглядів, UN Doc. CCPR/C/GC/34 (12 вересня 2011 р.), п. 42.

⁵⁴ «Роскомнагляд» – державний орган Російської Федерації з контролю за дотриманням законодавства засобами масової інформації.

конфіскацію майна у зв'язку з будівництвом Керченського мосту. Журналіст із Ялти повідомив УВКПЛ про практику газет платити вищу винагороду репортерам, які описують політику уряду у позитивному руслі. Він також повідомив, що всі журналісти газети, де він працює, добре знають «чорний список» політичних тем, яких слід уникати, і що цей перелік включає будь-які проукраїнські питання.

65. 10 березня 2021 року Владислав Єсипенко, позаштатний журналіст Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода, був затриманий Федеральною службою безпеки (ФСБ) Російської Федерації і звинувачений у незаконному володінні вибуховими речовинами. Співробітники ФСБ катували його, щоб змусити зізнатися. Попри те, що потерпілий ідентифікував ймовірних злочинців, станом на 31 жовтня 2021 року розслідування ще не було розпочато.⁵⁵

66. З 2014 року аналогове мовлення українських телеканалів залишається відключеним, а на вивільнених частотах транслюються російські телеканали.⁵⁶ За даними моніторингу, проведеного правозахисними недержавними організаціями (НДО), мовлення радіоканалів з материкової України також регулярно блокується в Криму.⁵⁷ Багато онлайн-ЗМІ, включно з тими, що висвітлюють тему Криму, наприклад, Центр журналістських розслідувань, BlackSeaNews та Громадське радіо, також недоступні у Криму.⁵⁸

67. 20 квітня 2021 року суд у Криму оштрафував Бекіра Мамутова, головного редактора кримськотатарської газети «Кірім» і члена Меджлісу, за «зловживання свободою масової інформації» у зв'язку з публікацією в його виданні доповіді Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй 2020 року щодо ситуації з правами людини у Криму (A/75/334). Газета опублікувала офіційний російський переклад повного тексту доповіді, в якому згадується Меджліс. Законодавство Російської Федерації, що застосовується у Криму, забороняє поширення інформації про Меджліс без вказівки на те, що його діяльність заборонена в Російській Федерації.⁵⁹ До застосування цього покарання «Роскомнагляд» регулярно стежив за газетою і робив «попередження» Мамутову у зв'язку з іншими публікаціями і викликав його до приміщення Роскомнагляду для «бесід» про публікації. Редактор вважає, що російська окупаційна влада використовує таку тактику, щоби перешкоджати публікації видання «Кірім», яке вона сприймає як опозиційну газету.

68. Практика перешкоджання доступу українських журналістів до Криму обмежує плюралізм у висвітленні подій у Криму, зокрема, питань, пов'язаних із правами людини. ФСБ також забороняла українським журналістам в'їзд до Криму.⁶⁰

---

⁵⁵ Тоді як не вдалося встановити, наскільки однозначно арешт і переслідування пана Єсипенка пов'язані з його журналістською діяльністю в Криму, ця справа викликає серйозну стурбованість безкарністю за репресалій у вигляді катування працівника ЗМІ. Див. Доповідь Генерального секретаря ООН від 2021 року «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна», (A/76/260), п. 13

⁵⁶ УВКПЛ, Перша доповідь про Крим, пп. 155-158.

⁵⁷ Див., наприклад, моніторинг Кримської правозахисної групи в червні 2021 року, <https://crimeahrg.org/uk/okupaczijna-vlada-znovu-posilila-blokuvannya-ukraïnskogo-radiosignalu-na-pivnoci-krimu-2/>.

⁵⁸ Кримська правозахисна група, <https://crimeahrg.org/uk/kogo-glushat-u-krimu-ukraïnski-media-pid-zaboronoju-ta-obhodi-blokuvannya/>.

⁵⁹ Див. Доповідь Генерального секретаря ООН від 2021 року «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна», (A/76/260), п. 22.

⁶⁰ Див. Доповідь Генерального секретаря ООН від 2020 року «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна», (A/75/334), п. 25.

В. Правозахисники і правозахисниці

17 серпня 2020 року адвокатка, яка часто представляє кримських татар в кримінальних провадженнях у Криму та Російській Федерації, зіткнулася із загрозою позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю після того, як суд встановив факт її неповаги до суду за «надмірну старанність» під час перехресного допиту свідків, «сперечання» із судом та зрив судового процесу.

69. Діяльність правозахисників обмежена через ризик судового переслідування та інших форм репресалій з боку російської окупаційної влади. Практикуючим адвокатам заважають виконувати свою професійну роботу в гучних справах. Багато правозахисних організацій, що походять із Криму, вирішили перевести співробітників на материкову Україну через конкретні ризики та загальне несприятливе середовище для правозахисної діяльності.

70. УВКПЛ продовжило документувати випадки утиску адвокатів, які захищають клієнтів у резонансних справах. Адвокати отримували усні попередження від суддів за «надмірну старанність» під час допиту свідків, їм загрожували притягненням до адміністративної відповідальності на сумнівних підставах⁶¹ та можливим позбавленням статусу адвоката. Адвокати скаржилися, що такі санкції впливають на належне виконання ними професійних обов'язків та перешкоджають іншим адвокатам представляти інтереси клієнтів у гучних справах.

71. Показовим є приклад адвокатки Лілії Гемеджи, яка неодноразово представляла кримських татар під час розгляду кримінальних справ в судах у Криму та Російській Федерації. 17 серпня 2020 року вона зіткнулася із загрозою позбавлення права на адвокатську діяльність після того, як суд встановив факт її неповаги до суду за «надмірну старанність» під час перехресного допиту свідків, «сперечання» із судом та зрив судового процесу. Пані Гемеджи розповіла УВКПЛ, що вона просто виконувала свої професійні обов'язки, представляючи інтереси своїх клієнтів, і не розуміє, як це можна тлумачити як неправомірну поведінку. Це рішення вплинуло на її здатність повноцінно представляти свого клієнта та виконувати професійні обов'язки, а також справило стримувальний ефект на інших адвокатів, які представляють клієнтів у аналогічних справах.

72. Ключові НДО, діяльність яких орієнтована на Крим, продовжували працювати з материкової частини України, в основному з Києва,⁶² тоді як їхня діяльність на місцях у Криму залишалася вкрай обмеженою. Представники цих НДО неодноразово повідомляли УВКПЛ, що їхні активісти, які їздили до Криму або працювали на півострові, постійно наражалися на ризик репресалій, зокрема, кримінального переслідування, і тому були змушені приховувати свою особу.

С. Свобода мирних зібрань і свобода об'єднання

21 травня 2021 року суд в окупованому Криму визнав трьох кримськотатарських жінок винними в участі в несанкціонованих публічних зборах. Вони проводили одиночні пікети на підтримку своїх синів, які постали перед судом у справі «Хізб ут-Тахрір». Хоча кожна жінка проводила пікет у різний час і в різному місці, суд постановив, що це було одне публічне зібрання і наклав штраф на кожену з них за участь у несанкціонованому зібранні.

⁶¹ Наприклад, «невиконання наказу судового розпорядника» за відмову залишити залу суду після оголошення перерви.

⁶² До них належать, зокрема, Крим SOS, Кримська правозахисна група, Регіональний центр з прав людини, Альменда та Кримськотатарський ресурсний центр.

73. У Криму продовжилися обмеження щодо вираження незгодних політичних чи альтернативних поглядів через участь у публічних зібраннях. Зокрема, було встановлено вимогу отримання попереднього дозволу⁶³ на проведення будь-яких зібрань у Криму, що підірвало свободу мирних зібрань.⁶⁴ Відповідно до законодавства Російської Федерації, що застосовується в Криму, учасники несанкціонованих зібрань підлягають переслідуванню, що чинить стримувальний ефект на потенційні збори. За звітний період УВКПЛ задокументувало 52 випадки (щодо 41 чоловіка та 11 жінок) накладання судом стягнень за проведення зібрань без отримання попереднього дозволу. Стягнення варіювалися від штрафів і громадських робіт до затримання на строк до семи днів («адміністративний арешт»). Більшість із цих зібрань проводилися, щоби висловити незгоду з різними політичними кроками російського уряду, зокрема, із затриманням російського політика Алексея Навального. Інші стягнення були спрямовані проти осіб, які зібралися, щоби висловити свої погляди на соціальні чи екологічні питання. Наприклад, 29 жовтня 2020 року трьох чоловіків оштрафували на 20 000 російських рублів (близько 280 доларів США) кожного за організацію пікету перед державною будівлею в Сімферополі з вимогою відставки деяких посадовців за їхню неналежну реакцію на нестачу води в Криму. В іншому випадку, 11 серпня 2020 року організатора автопробігу, під час якого демонструвалася етнічна кримськотатарська символіка, було оштрафовано на 20 000 російських рублів (близько 280 доларів США).

74. 23 січня 2021 року люди зібралися в Сімферополі та Севастополі без попереднього дозволу після закликів до протестів проти російського уряду з боку прихильників затриманого російського опозиційного політика Алексея Навального. Побоюючись переслідування за несанкціоноване зібрання, учасники утрималися від висловлення політичних вимог або демонстрації будь-яких транспарантів. Попри це, УВКПЛ зафіксувало переслідування 46 осіб (36 чоловіків та 10 жінок) за участь у двох акціях протесту.⁶⁵ Опозиційні активісти вважають ці арешти і притягнення до відповідальності формою залякування, щоби знеохотити людей від участі в подальших зборах. Показовим є випадок, коли 17 червня 2021 року суд у Сімферополі оштрафував жінку на 150 000 російських рублів (близько 2 052 доларів США) за поширення інформації про майбутні заходи прихильників Навального у мобільному месенджері Telegram. Суд постановив, що таке поширення інформації дорівнює «організації зібрання». Хоча суд навів перелік підстав для обмежень свободи вираження поглядів та зібрання державою, передбачених законодавством Російської Федерації – зокрема, запобігання заворушенням чи злочинам, загрозам здоров'ю чи моралі населення, порушенню прав і свобод інших осіб – він обґрунтував, яким чином здійснення особою, яка притягається до відповідальності, цих прав суперечить будь-якій із зазначених вище підстав.

75. Співробітники правоохоронних органів також переривали проведення зібрань і спонтанних публічних зборів, які проводилися без попереднього дозволу, через свавільне застосування обмежень, запроваджених для реагування на пандемію COVID-19. 3 листопада 2020 року поліція Сімферополя затримала двох журналістів та активіста «Кримської солідарності» за ймовірні порушення правил Російської Федерації про

---

⁶³ Хоча у відповідному законодавстві Російської Федерації міститься термін «повідомлення», воно встановлює жорсткі вимоги, які *де факто* дорівнюють процедурі отримання дозволу. Заявка на проведення зібрання має бути подана від 10 до 15 днів до запланованої дати, після чого органи влади можуть зробити «пропозиції» щодо проведення запланованого зібрання, зокрема, змінити час чи місце. Не пізніше ніж за три дні до запланованого заходу організатор повинен надати відповідь на «пропозиції» влади. Крім того, зібрання вважається несанкціонованими за російським законодавством, якщо організатор не погоджується з «пропозиціями» влади.

⁶⁴ Комітет ООН з прав людини зазначив, що необхідність звертатися до органів влади по дозвіл на проведення будь-якого зібрання «руйнує саму концепцію мирних зібрань як основного права». Див. ССРР/С/ГС/37, п. 70.

⁶⁵ Переслідування відбувалося або за звинуваченням в організації несанкціонованого зібрання, або за адміністративні правопорушення, пов'язані з правилами попередження поширення COVID-19.

публічні зібрання та обмеження, запроваджені для реагування на пандемію COVID-19. Ці чоловіки брали участь у пікеті проти кримінального переслідування кримських татар.⁶⁶ Поліція тримала їх у відділку шість годин та відмовила у доступі до адвоката. Суд, який згодом розглянув звинувачення проти підозрюваних, зняв усі звинувачення та постановив звільнити їх без виплати компенсації. Нещодавно, 4 вересня 2021 року, російська поліція заарештувала щонайменше 57 осіб (54 чоловіків та трьох жінок) біля управління ФСБ у Сімферополі після мирного зібрання у відповідь на недавнє затримання п'яти кримськотатарських чоловіків, включно з першим заступником голови Меджлісу. Згодом 47 із них було визнано винними в «порушенні правил поведінки під час надзвичайної ситуації» та оштрафовано.⁶⁷ Аналогічно, 11, 25 та 29 жовтня 2021 року російська поліція затримала 69 осіб (усі чоловіки), які хотіли бути присутніми на судових слуханнях по одній зі справ «Хізб ут-Тахрір» у Кримському гарнізонному військовому суді в Сімферополі й чекали зовні, поки адвокати у справі офіційно клопотали перед колегією суддів про дозвіл відвідувачам бути присутніми у залі суду.⁶⁸ Загалом, згідно з висновками УВКПЛ, протягом вересня та жовтня 2021 року російська поліція затримала не менше 131 учасника публічних зібрань (128 чоловіків та троє жінок). Станом на 31 жовтня 2021 року 68 з них було визнано винними та оштрафовано.

76. Хоча відповідно до законодавства Російської Федерації одиночні пікети не потребують попереднього дозволу, такі пікети втім іноді припинялися поліцією, а учасники пікетів зазнавали стягнень. Наприклад, 21 травня 2021 року суд у Криму визнав трьох кримськотатарських жінок винними в участі в несанкціонованих публічних зборах. Вони проводили одиночні пікети на підтримку синів, які переслідуються в судовому порядку у справі «Хізб ут-Тахрір». Один пікет був припинений поліцією, яка наказала жінці піти до поліцейського відділу. Хоча кожна з жінок проводила пікет у різний час і в різному місці, суд постановив, що це було одне публічне зібрання, яке проводилося під виглядом одиночних пікетів. Суд оштрафував одну жінку на 5 000 російських рублів (близько 68 доларів США), а двох інших – на 10 000 російських рублів (близько 136 доларів США), кожну за несанкціоноване зібрання. Крім того, працівники поліції склали протоколи за ці правопорушення, не повідомивши осіб, які притягаються до відповідальності, чи їхніх адвокатів, як того вимагає закон. Як наслідок, жінки вперше дізналися про висунуті їм обвинувачення, коли їх викликали на судове засідання, майже через шість місяців після пікетів.

77. Правоохоронні органи регулярно вручали письмові попередження потенційним учасникам зібрань, що справляло стримувальний ефект на здійснення права на свободу зібрання. Один з одержувачів описав попередження як «захід для залякування дисидентів, незгодних із чинною політикою в Криму». Особливого впливу зазнали кримські татари, які отримали такі попередження напередодні пам'ятних дат для кримських татар (приміром, День кримськотатарського національного прапора 26 червня 2021 року), у відповідь на оголошення Меджлісом проведення громадської ходи у травні 2020 року, а також напередодні 30-ї річниці Дня незалежності України 24 серпня 2021 року. Ці попередження містили перелік адміністративних стягнень і кримінальних покарань і застерігали одержувачів від організації розпливчасто визначених екстремістських зібрань, «спрямованих на дестабілізацію ситуації».

78. Нав'язування на півострові правової бази Російської Федерації мало негативні наслідки для здійснення свободи об'єднання. Групи та об'єднання, які сприймаються як опозиція окупації Криму чи політиці Російської Федерації, як-от Меджліс та «Кримська солідарність», потрапили під пильну увагу правоохоронних органів та зіткнулися з втручанням в їхню діяльність. УВКПЛ спостерігало звуження простору для проявів ідентичності меншин у Криму, зокрема, які реалізуються шляхом здійснення права

---

⁶⁶ У пікеті також брали участь інші учасники, але затримано було лише трьох чоловіків, імовірно за координацію протесту.

⁶⁷ Згідно з перевіреною УВКПЛ інформацією, одну людину було виправдано, справи стосовно шести осіб повернуто до поліції, а трьох осіб було звільнено без висування звинувачень.

⁶⁸ П'ятнадцять осіб було заарештовано біля будівлі суду 11 жовтня 2021 року, 21 – 25 жовтня 2021 року та 33 осіб – 29 жовтня 2021 року.

користуватися своєю культурою та сповідувати свою релігію разом з іншими членами своєї етнічної, релігійної чи мовної групи.⁶⁹ Деякі релігійні групи, як-от Свідки Єгови, були цілком заборонені як «екстремістські організації». Інші релігійні групи страждають від складних вимог до реєстрації та іншого регулювання їхньої діяльності, яке подекуди застосовується свавільно.

79. З 2016 року за рішенням Верховного суду Криму, яке потім було підтримане Верховним судом Російської Федерації, Меджліс було оголошено поза законом у Криму як «екстремістську організацію».⁷⁰ Заборона досі залишається чинною, попри постанову Міжнародного суду ООН від 2017 року про те, що Російська Федерація повинна «відмовитися від наявних або утримуватися від запровадження нових обмежень права кримських татар мати свої представницькі органи, включаючи Меджліс».⁷¹

80. Упродовж звітного періоду лідери кримськотатарської спільноти, тісно пов'язані з Меджлісом, зазнали судового переслідування в Криму. 1 червня 2021 року в ході заочного судового провадження суд у Криму засудив голову Меджлісу Рефата Чубарова, який зараз мешкає на материковій Україні, до шести років позбавлення волі за організацію «масових заворушень» під час мітингу перед будівлею кримського парламенту 26 лютого 2014 року.⁷² Зокрема, його було засуджено ретроактивно за дії, які передували запровадженню на півострові правової бази Російської Федерації.⁷³ Мустафа Джемільєв, колишній голова Меджлісу і відомий лідер кримськотатарського народу, також переслідувався у рамках спеціального судового провадження за відсутності обвинуваченого. Судовий процес досі триває. 4 вересня 2021 року першого заступника голови Меджлісу Нарімана Джелялова було заарештовано ФСБ у Криму та звинувачено у саботажі. За повідомленнями, після арешту пан Джелялов тримався без зв'язку із зовнішнім світом щонайменше 11 годин, піддавався жорсткому поводженню під час допиту і майже день був позбавлений доступу до обраного ним адвоката.

81. У відповідь на випадки кримінального переслідування кримських татар родичі затриманих кримських татар утворили громадянську групу «Кримська солідарність», яка діє як платформа для обміну інформацією, мобілізації підтримки та встановлення контактів з адвокатами та правозахисниками.⁷⁴ Члени «Кримської солідарності» скаржилися УВКПЛ, що правоохоронні органи погрожували та тиснули на орендодавців, змушуючи їх відмовляти «Кримській солідарності» в оренді приміщень для проведення зустрічей.

82. Усі зібрання Свідків Єгови залишаються під повною забороною після рішення Верховного суду Російської Федерації від 2017 року про визнання групи «екстремістською організацією». Заборона не лише порушує свободу об'єднання та свободу релігії та позбавляє вірян можливості сповідувати свою віру в спільноті з іншими, а й призвела до кримінального переслідування деяких Свідків Єгови. Станом на 31 жовтня 2021 року УВКПЛ задокументувало засудження чотирьох чоловіків зі Свідків Єгови за злочини, пов'язані з екстремізмом, за продовження релігійних практик у групі.

⁶⁹ МПГПП ст. 27.

⁷⁰ Див. УВКПЛ, Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна), 25 вересня 2017 року, пп. 187-189.

⁷¹ Застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Україна проти Російської Федерації); Позов про запровадження тимчасових заходів впливу, Наказ від 19 квітня 2017 р. Загальний перелік № 166, п. 106.

⁷² Під час мітингу зіткнулися проукраїнські та проросійські протестувальники, що призвело до тисняви та загибелі двох проросійських демонстрантів.

⁷³ Цей вирок дорівнює порушенню міжнародного гуманітарного права. Відповідно до IV Женевської конвенції (стаття 70), Окупаційна держава не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом, за вчинки, скоєні ними до початку окупації, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни.

⁷⁴ Див. УВКПЛ, Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна), з 13 вересня 2017 року до 30 червня 2018 року, 10 вересня 2018 року, п.53 (https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/CrimeaThematicReport10Sept2018_EN.pdf).

Усі четверо чоловіків збиралися разом з іншими вірянами для обговорення релігійної доктрини у приватній квартирі, виконання релігійних пісень та вивчення релігійної літератури. Кожен із них був засуджений до позбавлення волі на строк від шести до шести з половиною років. Нещодавно, 22 жовтня 2021 року, до шести років позбавлення волі був засуджений Ігор Шмідт – чоловік, якій був членом Свідків Єгови у Севастополі.

83. Застосування антиекстремістських законів Російської Федерації, відомих як «пакет Ярової», також суттєво обмежило можливості різних релігійних груп разом проводити релігійні практики через заборону «місіонерської діяльності», визначення якої є дуже широким. Протягом 2020 року УВКПЛ задокументувало 32 стягнення, накладених судами на релігійні організації або фізичних осіб за правопорушення, які розглядаються як прозелітизм відповідно до чинного законодавства (щодо 14 протестантських, 10 мусульманських, двох єврейських, однієї католицької та однієї мормонської організації).

VI. Висновки та рекомендації

84. УВКПЛ вітає нещодавні дії Уряду, спрямовані на посилення відповідальності осіб, які вчиняють насильницькі напади на працівників ЗМІ, журналістів та активістів громадянського суспільства. Це включає заходи, спрямовані на підвищення ефективності розслідувань випадків насильства щодо працівників ЗМІ. Слід також підкреслити подальші покращення у забезпеченні громадського порядку під час великих публічних зібрань протягом звітного періоду.

85. Утім УВКПЛ, як і раніше, стурбоване загальним браком відповідальності для правопорушників, які вдаються до насильства та погроз щодо правозахисників і правозахисниць, працівників ЗМІ та осіб, які висловлюють думки в Інтернеті чи намагаються брати участь у розробці державної політики. Зокрема, у низці задокументованих випадків порушники не приховували належності до груп, які пропагують насильство, але попри це слідчі не змогли встановити їхні особи. Нездатність правоохоронних органів негайно зупинити насильство та належним чином розпочати розслідування випадків насильства інколи спонукала злочинців вчиняти нові напади та погрози проти тих саме потерпілих. Попри покращення охорони громадського порядку під час великих зібрань ЛГБТІ, безпека на зібраннях меншого масштабу, а також на зборах, присвячених різним чутливим темам, як і раніше, є недостатньою, що наражає учасників на ризик фізичних нападів.

86. Ситуація з основоположними свободами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», демонструє подальше погіршення. Особливого негативного впливу зазнало здійснення свободи вираження поглядів, оскільки соціальні мережі, які раніше сприймалися місцевими жителями як безпечні для самовираження, вже не можуть вважатися такими. УВКПЛ зафіксувало випадки свавільного затримання блогерів та осіб, які виражали думки в Інтернеті. Крім того, проста критика соціально-економічних питань спричинила різку реакцію з боку «республік», які «звинувачували» жертв у «державній зраді» та «підбурюванні до ненависті». Свобода об'єднання залишається обмеженою, оскільки численні релігійні організації не змогли працювати на території, яку контролюють обидві «республіки», а шахтарі в деяких випадках не змогли створити незалежні профспілки.

87. Окупаційна влада Російської Федерації в Криму далі обмежувала свободу думки та вираження поглядів через втручання в роботу журналістів та ЗМІ й переслідування фізичних осіб за їхні погляди, зокрема, ті, що вони висловлювали в Інтернеті. Правозахисники діяли у вкрай обмежених умовах і наражалися на ризик переслідування чи інших форм репресалій з боку російської окупаційної влади. Подальші порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які вчиняє Російська Федерація як Окупаційна держава, повинні бути визнані й усунені. Крім того, потрібно вжити конкретних кроків для захисту права на свободу мирних зібрань, вираження поглядів, думки та об'єднання.

Рекомендації

88. Для покращення захисту основоположних свобод і розширення прав і можливостей громадянського суспільства, захисту громадянського простору та заохочення участі всіх груп населення у демократичних процесах УВКПЛ рекомендує:

89. Органам влади України:

- a) Верховній Раді України розробити законодавство, яке передбачає кримінальну відповідальність за мову ворожнечі, що підбурює до дискримінації, ворожнечі та насильства, відповідно до статті 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права;
- b) Верховній Раді України внести зміни в національне законодавство, які передбачатимуть покарання за злочини на ґрунті ненависті проти ЛГБТІ-осіб через зазначення сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності як підстав у ч. 1 статті 161 Кримінального кодексу, а також у всіх кваліфікуючих ознаках злочинів, які обтяжують покарання, і в загальних положеннях про обставини, що обтяжують покарання, у п.3 ч. 1 статті 67;
- c) Центральним і місцевим органам влади невідкладно і публічно засуджувати всі випадки мови ворожнечі, підбурювання до насильства та дискримінації стосовно будь-якої групи, які мали місце онлайн та офлайн;
- d) Центральним і місцевим органам влади публічно засуджувати всі насильницькі напади, зокрема, скоєні групами, що пропагують насильство, на журналістів та інших працівників ЗМІ, громадських та політичних активістів та тих, хто представляє альтернативні думки, та систематично закликати до відповідальності;
- e) Центральним і місцевим органам влади забезпечити змістовну та інклюзивну участь усіх акторів громадянського суспільства, зокрема, різноманітність голосів та свободу ЗМІ, особливо тих, хто найчастіше стає об'єктом нападів, маргіналізується та ігнорується, та необхідність більш регулярної взаємодії та консультацій із ними;
- f) Центральним і місцевим органам влади використовувати всі наявні можливості для посилення захисту та участі правозахисниць, щоб забезпечити їхню належну участь у житті громадянського суспільства;
- g) Офісу Генерального прокурора, Державному бюро розслідувань та іншим правоохоронним органам, слідчим органам та судам ініціативно та ефективно розслідувати всі випадки насильницьких злочинів, зокрема, злочинів на ґрунті ненависті, погроз і підбурювання до насильства, приділяючи особливу увагу тим, що вчинені членами, учасниками чи прихильниками груп, що пропагують насильство, і забезпечити притягнення до відповідальності всіх порушників, включно з підбурювачами, планувальниками й організаторами нападів через справедливий судовий розгляд без невинуватих затримок;
- h) Раді національної безпеки і оборони забезпечити відповідність своїх рішень національному законодавству та міжнародним стандартам у галузі прав людини, а також вжити заходів для пом'якшення негативного впливу вже виконаних рішень.

90. Самопроголошеній «Донецькій народній республіці» та самопроголошеній «Луганській народній республіці»:

- a) Утримуватися від впровадження норм та практик, які необґрунтовано обмежують здійснення свободи вираження поглядів;
- b) Звільнити осіб, затриманих у зв'язку зі здійсненням їхніх основоположних свобод;
- c) Утримуватися від створення перешкод для правозахисників, зокрема правозахисниць, та їхньої діяльності з питань гендерно зумовленого насильства;
- d) Сприяти доступу працівників до здійснення права на створення незалежних профспілок та вступ до профспілки за власним вибором.

91. У контексті Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (Україна), окупованих Російською Федерацією, – Уряду Російської Федерації:

- a) Виконувати обов'язки як носія зобов'язань за міжнародним правом у галузі прав людини в Криму та дотримуватися своїх зобов'язань як окупаційної держави відповідно до міжнародного гуманітарного права;
- b) Забезпечити безперешкодний доступ до Криму міжнародним моніторинговим місіям із прав людини та неурядовим правозахисним організаціям, зокрема, правозахисницям відповідно до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН 71/205, 72/190, 73/263, 74/168 і 75/192;
- c) Забезпечити, щоб права на свободу вираження поглядів, мирних зібрань, об'єднання, думки, совісті та віросповідання, й участі в державних справах і громадському житті могли здійснюватися у Криму будь-якою особою та групою осіб без дискримінації за будь-якою ознакою, зокрема, раси, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, національності, політичних поглядів чи етнічної належності;
- d) Припинити застосування законодавства Російської Федерації, включно з положеннями про екстремізм, тероризм та сепаратизм, для покарання свободи слова та мирної поведінки, і звільнити всіх осіб, заарештованих та звинувачених за вираження незгоди;
- e) Дозволити розвиток незалежних та плюралістичних ЗМІ, включно зі ЗМІ, що представляють меншини та журналісток, та утримуватися від утворення юридичних та адміністративних завад для їхньої реєстрації чи діяльності;
- f) Забезпечити доступ журналістів до Криму та утримуватися від необґрунтованих заборон на в'їзд та депортації журналістів;
- g) Скасувати вимогу про попередній дозвіл на проведення мирних зібрань і утримуватися від винесення попереджень, висловлення погроз чи іншого залякування потенційних учасників таких зібрань;
- h) Утримуватися від переслідування осіб за участь у мирних зібраннях, незалежно від політичних чи інших поглядів, які вони висловлюють;
- i) Допомогати створенню безпечного та сприятливого середовища для незалежних організацій плюралістичного громадянського суспільства, зокрема, «Кримської солідарності», правозахисниць;
- j) Дотримуватися постанови Міжнародного суду ООН від 2017 року та зняти всі обмеження на можливість кримських татар мати свої представницькі органи, включно з Меджлісом; і

92. Міжнародній спільноті:

- a) Використовувати всі доступні дипломатичні інструменти та всі наявні канали зв'язку з відповідними зацікавленими сторонами для виконання цих рекомендацій, щоб посилити їхній ефект і донести всім носіям зобов'язань відповідні заклики щодо дотримання основоположних свобод та утримання від дій, спрямованих проти громадянського простору;
- b) Продовжувати закликати Російську Федерацію дотримуватися своїх зобов'язань за міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом та надати безперешкодний доступ до Криму незалежним механізмам моніторингу прав людини, зокрема Моніторинговій місії з прав людини в Україні;
- c) Публічно визнати, підтримати та забезпечити ресурсами правозахисників, які працюють в Україні, включно з Кримом, та в самопроголошених «республіках», зокрема, правозахисниць у всьому їхньому різноманітті.